

ATATÜRK'ÜN ÇEVRESİNDEKİ DİLCİLER VE KÜLTÜR ADAMLARI

PROF. DR. HAMZA ZÜLFİKAR

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, her konuda olduğu gibi Türk dili ve Türk kültürü üzerinde de çevresindeki kimselerle düşünce alış verişinde bulunmayı kendisine ilke edinmiştir. Çok okuyan, okuduğu kitaplardan notlar çıkaran, her konuda hazırlıklı olmaya çalışan, basını takip eden, bu büyük devlet adamı, bilgisine güvendiği kimselerin düşüncelerine önem vermiş, onları yanında bulundurmuş ve kendilerini dinlemiştir. Afet İnan, Falih Rıfki Atay, İbrahim Necmi Dilmen, Abdülkadir İnan, Samih Rifat, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, A. Cevat Emre, Velet Çelebi İzbudak, Halit Ziya Uşaklıgil, İbrahim Alâettin Gövsa, Hasan Reşit Tankut, Ruşen Eşref Ünaydın, Hulûsi Özden, Hamit Zübeyr Koşay, Besim Atalay, Ziya Gökalp, Halide Edip Adıvar, İsmail Habip Sevük gibi kimseler bunlardan bazılarıdır.

Yakınında bulunan bu şahsiyetlerin yazdıkları hatıralarda onun çevresindekilerini dinleme, onlarla bir konuda tartışma, bir düşünceyi olgunlaştırma ve ona göre hareket etme özelliğinin bulunduğunu görmekteyiz. Atatürk'e göre tartışılacak ve olgunlaştırılacak her konunun uygulamaya konulmasının bir sırası vardır. Türkiye Cumhuriyetinin temellerini atarken her adım sırasıyla atılacak, yapılacak işler birbirini bütünleyecektir. Onun bu özelliğini anlatan şu örneğe bakalım.

1920'li yıllarda özellikle Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Lâtin harflerine dayalı Türk alfabesi sıkça dile getirilen ve basında yer alan bir meseledir.¹ Hüseyin Cahit'in "Siz ki inkılâpların yaratıcısısınız, millete Lâtin harflerini kabul

1 *Akşam* gazetesinin 28 Mart 1926 tarihli nüshasında çıkan "Lâtin Harflerini Kabul Etmeli mi?" adlı soruşturma. Bu soruşturmada "Lâtin harflerini kabul etmeli miyiz? Kabul edersek zararımız ne olur?" gibi sorulara o dönemin kültür adamlarından Ali Canip, Ali Ekrem, Muallim Cevdet, Necip Asım, Avram Galanti, Hüseyin Suat, Velet Çelebi, İbrahim Necmi, Halit Ziya, İbrahim Alâettin gibi şahsiyetler görüşlerini belirtmişlerdir.

ettiriniz" şeklindeki teklifine karşılık Atatürk ret cevabı vermiştir. Falih Rıfki Atay, *Türk Dili* dergisinde² konu ilgili olarak Atatürk'ün açıklamasını şöyle veriyor. "Hüseyin Cahit bana vakitsiz bir iş yaptırmak istiyordu. Yazı İnkılâbının zamanı henüz gelmemişti."

Atatürk, çevresinde görmek istediği kimselerle yakından ilgilenmiş, onları hoş tutmaya çalışmış gerektiğinde onları evlerinde bile ziyaret etmiştir. *El-İdrak Hâşiyesi, Türkçeden Türkçeye Lûgat* (Basılmamış 12 cilt) adlı eserleri ve Türk Dil Kurumunda ölünceye kadar yaptığı hizmetleriyle kendisini tanıdığımız Velet Çelebi İzbudak'tan bir hatıra ile Atatürk'ün bir başka özelliğini göstermeye çalışalım.

"Ulu önder Atatürk Şapka İnkılâbı sırasında, Kastamonu'da yaptığı konuşmalarından sonra trenle Ankara'ya döner. İstasyonda kendisini karşılayanların arasında Velet Çelebi de bulunmaktadır. Atatürk, kalabalığın arasındaki V. Çelebi'yi başında sarıkla görür, yaverlerinden biriyle Çelebi'nin sarığını çıkarmasını söyler. İstasyondaki bu olaydan sonra, ertesi sabah çok erken saatlerde Atatürk, Velet Çelebi'nin o zamanlar ikamet ettiği Çankaya'daki evine gelir. Bu olayın devamını Çelebi'nin ağzından dinleyelim: "Dünkü istasyondaki karşılama merasiminde bana şapka giymemi ima etmesinden sonra Atatürk, sabahın erken saatlerinde evimize geldi... Sabahın erken saatlerinde anı olarak evime yapmış oldukları bu ziyaret karşısında eşim de ben de şaşırдық. Bize şeref vermelerini sevinçle karşıladık. Kendilerine kahve ikram ettik. Bu sırada Kastamonu'daki Şapka İnkılâbı ile ilgili olarak yaptığı konuşmadan bahsettiler. 'Beni dün karşılarken efendi Hazretlerini sakın gücendirmiş olmayayım' dediler".³

Bilindiği gibi Veled Çelebi, (1869-1953) yirmi yıl milletvekili olarak görev yapmış ve ölünceye kadar Türk Dil Kurumunda üye olarak bulunmuş sözlük çalışmalarına katılmıştır.

Ömrünün büyük bir bölümünü Türklüğe, Türk kültürüne ayıran M.K. Atatürk özellikle son beş yılda kendini dil meselelerine vermiştir. Bir devlet adamının, bir Cumhurbaşkanı'nın Türk tarihi, Türk dil ve kültürüyle bu kadar yakından ilgilenmesi kendisine olan hayranlığı bir kat daha artırmıştır.

Birinci Türk Dil Kurultayında (1932) yaptığı konuşma ile ön safa çıkan Türk Dil Kurumu başkanı Samih Rifat ile Dil İnkılâbı çalışmalarına katılan Velet Çelebi'nin ihtiyaç duydukları bazı kaynaklar karşısında Atatürk'ün aşağıdaki ilgisine dikkat buyurunuz:

2 Atay, Falih R. "Yeni Yazı" *Türk Dili*, Ağustos 1953 (II. C. 23. S).

3 Korusuoğlu, Nevin, *Velet Çelebi İzbudak*, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1994.

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Aslisine

Samih Rıfat Bey ile Çelebi'nin milletin ilim ve irfanı nokta-i nazarından pek kıymetli mesaide buldukları malûm-ı âlileridir. Bilhassa milleti ve bütün Türklüğün muhtaç olduğu esaslı bir Türkçe Lûgat vücuda getirmekle mükelleftirler. Bu hususta lüzumlu gördükleri bazı kitapların Avrupa'dan celbi icap ettiği anlaşılmıştır. Kendilerinden mezkûr kitapların listesini hemen talep ve sipariş buyurmanızı rica ederim. Bu husus için sarf olunacak meblâğ tarafından temin edilecektir, efendim.⁴

Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Dile verdiği öneme, ilgilendiği bu tür ayrıntıya bakılınca onun bir devlet başkanı olarak birçok sorumluluk içinde dilin millet hayatındaki yeri üzerinde ne kadar titizlendiği kolayca anlaşılabilir oluyor.

M. Kemal Atatürk'ün Türk dilcilerine duyduğu yakınlığı, onları görevlendirilişleriyle ilgili olarak bir örnek de Mehmet Ali Ağakay'dan alalım.

M. Ali Ağakay bugün başlatılmış çalışmalarla yetmiş bin kelimeye ulaşması hedeflenmiş olan *Türkçe Sözlük*'ün ilk hazırlayıcılarından biridir. Ölüncüye kadar *Türkçe Sözlük*'ün zenginleştirilmesine çalışmış onu kendine başlıca görev saymıştır. M. Ali Ağakay'ı tanımak ve Hocam Prof. Dr. Hasan Eren ile birlikteki çalışmalarını görmüş olmakla kendimi bahtiyar sayıyorum. Bu dilcimizin Atatürk ile olan ilk tanışmasını dinleyelim.

"O sıralarda (1936 yılı) İstanbul'da oturuyoruz. Bir gün kapı çalındı. Kapıda bir polis. Evde bir telâş. Acaba ne oldu? Polis yanıma bir iki parça alıp kendisiyle gelmemi söyledi. Birlikte Dolmabahçe Sarayı'na gittik. Orada bana bir oda verdiler. Çalışmaya başladım. Verilen tez üzerinde o kadar yoğun bir çalışmaya girmişim ki çevreme hiç bakmıyordum. Birkaç gün sonra çalıştığım masada başımı kaldırıp dışarı bakınca karşı pencereden Atatürk'ün bana baktığını ve hafifçe selâm verdiğini gördüm. Biraz sonra da odama geldi⁵.

4 Türk Ansiklopedisi, XX. cilt, 463 s.

5 Atabay, Neşe, *Mehmet Ali Ağakay*, Türk Dil Kurumu, 982.

Atatürk, gittiği her toplantıda karşılaştığı şairler, edebiyatçılar, sanatseverler ve diğer kültür adamlarıyla yakından ilgilenmiştir. Onları cesaretlendiren ve azimle çalışmaya sevk eden bu özelliğini İbrahim Alâettin Gövsa ile yaptığı konuşmayı vererek anlatmaya çalışalım. İbrahim Alâettin Gövsa Türk eğitim hayatına, Türk diline büyük emek vermiştir ve Atatürk'ün yanında yer almıştır. *Elli Türk Büyüğü, Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi* gibi pek çok edebî eserin yazarıdır. İ. Alâettin Gövsa Atatürk'ü ilk olarak Tefvik Fikret'in ölümünün 2. yılında (18 Ağustos 1917) Rumeli Hisarı'ndaki Aşıyan'da görür. İ. Alâettin Gövsa o anı şöyle anlatır⁶.

"Bir aralık bahçede etrafı bir hürmet halesiyle çevrilmiş çok genç ve çok güzel bir paşa gözlerimi aldı.

Doğrusu ben o zamana kadar zarif ve centilmen bir Türk generali görmemişim. Onun telkin ettiği ihtiram yalnız üniformasından ileri gelmiyor olacak ki Süleyman Nazif, Filozof Rıza Tefvik ve Robert Kolejinin beyaz saçlı direktörü Dr. Gets de olduğu hâlde etrafındakiler kendisini dikkatle ve ehemmiyetle dinliyorlardı.

İki sene evvel Çanakkale'de ancak adını taşıyan tepe ile tanıyabildiğim büyük kumandan şimdi hisarın tepesinde hem güzelliği hem kahramanlığı temsil eden bir Apollon heykeli gibi gözlerimin önünde yükseliyordu.

...Bir aralık biri yanıma geldi "Mustafa Kemal Paşa sizinle konuşmak istiyor" dedi... O ince ve uzun parmaklı zarif ve kavi adaleli güzel elini uzattı. "Beni Çanakkale'ye ait şiirlerimle tanıdığını ve çoktan görmek istediğini söyleyerek pek asil bir tevazu ile taltif etti."

Örneklere bir de Başkurdistan Türklerinden Abdülkadir İnan ile olan anıyı ekleyelim. Kendisini yakından gördüğüm, düşüncelerinden yararlandığım, doktora tezimin konusunu onun bir tanıtmasına dayanarak bulduğum Hocam Abdülkadir İnan, 1933 yılında Fuat Köprülü'nün yanında ilmî yardımcı olarak çalışmaktadır. Bir gün Ruşen Eşref Üneydın ve Maarif Vekili Reşit Galip tarafından Ankara'ya çağrılır ve kendisine Türk Dil Kurumunda görev verilir. 1933 yılının sonbaharında Dolmabahçe'de Atatürk tarafından kabul edilir. Burada İlmî Komisyon ve Kılavuz Kolu çalışmalarına üye olarak katılır. Daha sonra Atatürk'ün dil meseleleriyle ilgili olarak Köşke çağırdığı kimseler arasında muhakkak Abdülkadir İnan da bulunur.

1935 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulunca A. İnan Fakülteye davet edilir. Atatürk, "Sen bu Fakültede Doğu Türk Lehçelerini tetkik edecek ve ders vereceksin, seni profesör yapacağız" demiştir.⁷

A. İnan 18.1.1936 yılında göreve başlamış, ölünceye kadar da Türk Dil Kurumu ile ilgisi sürmüştür.

Atatürk'ün Asya'dan Kafkaslar'dan Türkiye'ye göç eden Türkologlara önem verdiği, onları kolladığı bilinen bir gerçektir. Atatürk'ün ilgi duyduğu, sofrasına davet ettiği, düşüncelerinden ve çalışmalarından yararlandığı Türk dilcileri, tarihçileri, kültür adamları pek çoktur. Atatürk, soyadı kanununun kabul edilmesinden sonra *Dilemre* Saim Ali Dilemre örneğinde olduğu gibi bu kültür adamlarının bazılarını soyadlarını bizzat kendisi vermiştir. Onların Atatürk'le olan hatıralarını bir araya getirmeye çalışıyorum. Burada hatıraların birkaçını bir makale sınırları içerisinde verirken Atatürk'ü genç kuşaklara anlatmak, tanıtmak, onun dile dolayısıyla dilcilere verdiği önemi göstermek bakımından bu yolun etkili olabileceğini düşünüyorum

Çeşitli örneklerle sunmaya çalıştığım tabloda bir devlet adamının dile ve onu işleyecek, geliştirecek bilim adamlarına verdiği önemi yansıtmaya gayret ettim.

Atatürk Türk dilini içine düştüğü çıkmazdan, yabancılaşmadan kurtaran bir devlet adamıdır. Aklı, bilimi öngörmüş, araştırmayı, araştırmacıyı desteklemiştir. Türk dili onun açtığı yolda parlamış, gerçek yapısına kavuşmuştur. Onun bu tutumu hepimize örnek olmalıdır.

7 İnan, A, "Atatürk Devrine Ait Hatıralar", *Türk Kültürü*, III. cilt, 25. s. Kasım 1964.